

פני חמה ופני לבנה לבירור דרכי מנהיגותו של יהושע

יצאה בת קול ואמרה למשה אין לך חיים אלא חמש שעות בלבד, מיד צעק משה ואמר ליהושע שב כמלך בפני העם, ודרשו שניהם כאחד בפני כל ישראל, ונדמה להם פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. משה קורא ויהושע מפרש מקרא שהיה משה קורא ויהושע קורא ומשה מפרש ולא היה עליהם חלוקה זה על זה, ונמצאו דבריהם מכוונים כאחד. [[אוצר המדרשים עמ' שנו, ד"ה "אמר ר' חלבו"]]

- א. מבוא
- ב. שלבי קבלת המנהיגות
 - 1. מלחמת עמלק
 - 2. פרשיית אלדד ומידד
 - 3. היחס בין משה ליהושע המנהיג
- ג. יהושע כמנהיג הבלעדי
 - 1. החשש ממנהיג חדש
 - 2. התמודדותו של יהושע
- ד. הדמיון למעשי משה
 - 1. פרשיות המרגלים
 - 2. פרשיות המעמדות
- ה. השגת היעדים
- ו. סיכום

א. מבוא

*. תודה רבה ליהונתן ברונפמן על עזרתו בעיצוב המאמר והרעיון ובליקוט המקורות.

נתינת ההנהגה ליהושע, עת הכניסה לארץ, נראית עפ"י הכתוב בתורה, כצעד שנבע בעקבות חטאו של משה, ולא היה מתוכנן מראש:

ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים. וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם.
במדבר כ, י-יב

בנוסף לכך, מינוי יהושע למנהיג העתידי מופיע בצמידות להזכרת חטאו של משה:

ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל. וראיתה אתה ונאספת אל עמך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך. כאשר מריתם פי במדבר צין במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צין. וידבר משה אל ה' לאמר. יפקוד ה' אלוקי הרוחות לכל בשר איש על העדה. אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו. והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אותו לעיניהם. ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל.

שם כז, יב-כ

ברם, עיון מדוקדק יותר בפרשנות המופיעה במדרש ובגמרא, מראה כי מינויו של יהושע למנהיג תוכנן עוד לפני חטאו של משה. התמיהות שעולות מסתירה זו נוגעות הן לגבי יחסי עם ישראל ומנהיגיהם, והן לגבי היחס האישי בין משה ליהושע. במאמר זה נדון בנקודות אלו, ונעלה אבחנה לגבי מהות העברת ההנהגה ליהושע והדרך בה בחר יהושע להנהיג את הדור הנכנס לארץ.

ב. שלבי קבלת המנהיגות

1. מלחמת עמלק

הפעם הראשונה בתורה בה מוזכר שמו של יהושע בן נון היא בשמות יז, שם אנו עדים למלחמה הראשונה שמנהל עם ישראל בתקופתו במדבר - מלחמת עמלק. משה, מנהיג העם, פונה אל יהושע שיבחר אנשים לצבא וינהל את המלחמה. יהושע בוחר את הצבא, יוצא למלחמה ומנצח בעזרתם של משה, אהרון וחור, מנהיגי העם. שתי שאלות עולות מפרשייה זו: מיהו אותו יהושע שמושה מפקיד על הצבא, ומדוע לוקח משה מפקד אחר ולא נלחם בעמלק בעצמו?¹ לקראת סיום הפרשייה מופיע ציווי של הקב"ה:

ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע² כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. פס' יד

גם מפסוק זה עולה שאלה חשובה: מה טעם שימת הדברים באזני יהושע? לכאורה יהושע אינו אלא מפקד, וגם בקרב נגד עמלק אנו רואים שהמערכה הוכרעה על ידי משה, ולא היה זה ניצחון אינדיווידואלי של יהושע! נראה כי בפרשייה יש יותר מן הנראה לעין בקריאה שטחית. ברצוני להציע דרך לביאור פרשייה זו, שתהווה פתיחה לביאור הדברים במאמר זה.

משה מחפש אדם שיחליף אותו בהנהגה ושישא בנטל העם במקומו, ולכן הוא נותן ליהושע לנהל את הקרב. אמנם משה היה יכול לנצח את עמלק בעצמו, אך רצה לבחון את יכולותיו האסטרטגיות והפיקודיות של יהושע. המדרש שואל שאלה דומה, אם כי לא בגלוי, ועונה עליה אותה תשובה:

"ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים", למה ליהושע? מתחלה אתה דורש שהיה מבקש להדריכו למלחמה, לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ.

שמות רבה (וילנה), פרשה כו

1. אנו יודעים ממקומות אחרים כי לא ניתן לטעון שבשל גילו הצעיר, נבחר יהושע לפקד בפועל על המלחמה במקום משה. התורה (דברים לד, ז) מעידה כי גם ביום מותו של משה "לא נס לחה" ומסתבר כי כוחו של משה היה עמו כל הזמן.

2. ההדגשות לאורך כל המאמר הן שלי - א.ג.

אנו רואים שגם המדרש שם לב לעובדה המתמיהה שמשה לא נלחם בעצמו בעמלק, ולכן הוא אומר שמשה הדריך את יהושע בקרב, על-מנת לאמנו בדרכי הכיבוש והלחימה, כהכנה לכניסה לארץ ולכיבושה.

2. פרשיית אלדד ומידד

פרשייה נוספת המעלה נקודה דומה היא פרשיית אלדד ומידד המתנבאים:

ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה' ויאסוף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל. וירד ה' בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו. וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה. וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה. ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלאם. ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם.

במדבר יא, כד-כט

לפי חלק מדעות הפרשנים, משה מאציל מרוחו על שבעים הזקנים שמתנבאים לפרק זמן מסוים ותו לא³, מלבד אלדד ומידד שממשיכים להתנבא. אגב כך אנו מקבלים אינפורמציה חדשה על יהושע, שהיה "משרת משה מבחוריו".

כשהשמועה מגיעה לאוהל משה, מזדרז יהושע להציע: "אדני משה כלאם". גם כאן עולה קושי: מדוע נזעק יהושע לדרוש את כליאתם של אלדד ומידד? האם העובדה שהם התנבאו הפריעה, או צריכה להפריע, ליהושע? כדי להבין את מהות הנבואה ומדוע היא הפריעה ליהושע, נביא את הגמרא בסנהדרין שדנה בכך:

ומה נבואה נתנבאו? אמרו: משה מת, יהושע מכניס את ישראל לארץ.

סנהדרין יז, א

נראה שיהושע לא רצה להיות המנהיג היחידי, ולכן נזעק ודרש את כליאתם. אולם, לפי המסקנה שהמדרש העלה מפרשיית אלדד ומידד, נראה כי התגובות של יהושע בשתי

3. רש"י יא, כה: "ולא יספו - לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו, כך מפורש בספרי, ואונקלוס תרגם: 'ולא פסקין' - שלא פסקה נבואה מהם".

הפרשיות שהזכרנו סותרות זו את זו. מחד, בפרשיית עמלק אין אנו מוצאים ולו שמץ של התנגדות מצד יהושע לקבלת עול הפיקוד⁴. כמו כן, נראה כי יהושע ביצע את התפקיד בצורה טובה ואף ייתכן כי קבלת ההנהגה הייתה רצויה מבחינתו. מאידך, מפרשיית אלדד ומידד עולה מסר אחר. שם נראה כי יהושע חושש מאד מקבלת ההנהגה, עד כדי דרישה לכלוא את הנביאים שרמזו על חילופי ההנהגה בכניסה לארץ. כאמור, אנו מקבלים מסר מבלבל על רצונו, או חוסר רצונו, של יהושע בקבלת ההנהגה והדברים צריכים יישוב ובירור.

3. היחס בין משה ליהושע המנהיג

ישנו מדרש נוסף העומד על נקודות אלו:

ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד. דברים לא, יד

"קרא את יהושע" - אמר (משה) לפניו: ריבוננו של עולם, יטול יהושע ארכי (=מנהיגות) שלי ואהא חי. אמר הקדוש ברוך הוא: עשה לו כדרך שהוא עושה לך. מיד השכים משה, והלך לביתו של יהושע. נתיירא יהושע ואמר משה רבי בא אצלי. יצאו להלוך. הלך משה לשמאלו של יהושע. נכנסו לאהל מועד, ירד עמוד הענן והפסיק ביניהם. משנסתלק עמוד הענן הלך משה אצל יהושע ואמר: מה אמר לך הדיבור? אמר לו יהושע, כשהיה הדיבור נגלה עליך, יודע הייתי מה מדבר עמך? ! אותה שעה צעק משה ואמר, מאה מיתות ולא קנאה אחת. דברים רבה (וילנא) ט, ט ד"ה "מהו"

עפ"י המקורות שהובאו לעיל, נראה שאפשר לשרטט מהלך בהתקרבותו של יהושע להנהגה. בתחילה יהושע אינו מודע לכך שכל כובד ההנהגה ייפול עליו, ולכן אין תגובה נפחדת שלו, כפי שעולה מפרשיית עמלק. יהושע חשב שמה ייכנס לארץ על תקן נביא ואילו הוא יהיה המנהיג שיפקד על הצבא וינהיג את כיבוש הארץ.

4. המכילתא על פרשת בשלח מביאה את אמרתו של ר' אלעזר המודעי: "צא מתחת הענן והלחם בעמלק. רבי אלעזר המודעי אומר: 'אמר לו משה ליהושע: יהושע למה אתה משמר את ראשך, לא לכתור? צא מן המחנה והלחם בעמלק'". מכאן, שברי היה ליהושע שהוא יירש את ההנהגה, והמדרש בא להוציא מכלל המחשבה שליהושע לא היה מושג לגבי תכניותיו של משה.

בפרשיית אלדד ומידד אנו מוצאים שיהושע מתחיל לראות שתפקיד ההנהגה שיוטל עליו יהיה נרחב יותר מתפקידו של מפקד צבאי. לכן יהושע מבקש ממשה שיכלא את אלדד ומידד על דבר נבואתם. נראה כי יהושע מנסה לדחות את קבלת ההנהגה.

במדרש השלישי אנו מוצאים שיהושע הבין שאת ההנהגה הוא ישא לבד, והוא מוכן לקבל זאת. אך עדיין, לפחות על פי המדרש, יהושע יוצא מנקודת הנחה שמשה נכנס איתו לארץ!⁵ רק לקראת מותו של משה, יהושע מבין את התפקיד הצפוי לו, לא רק כמפקד צבאי של עם ישראל, אלא גם כמנהיג רוחני:

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע ה' לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם.
דברים לא, ז

אנו רואים שמדובר במהלך מתוכנן למינויו של יהושע, שמתחיל לפני חטא משה, כך שיהושע מקבל את התפקיד לא משום שמשה חטא ונענש, אלא מכיוון שכך יועד לו. זהו מהלך אלוקי מכוון בהתנהלותו של עם ישראל ושל מנהיגיו, בהמשך נבחן מדוע.

ג. יהושע כמנהיג הבלעדי

1. החשש ממנהיג חדש

אם נבחן את תחילת תקופת הנהגת יהושע נראה כי כאשר יהושע מדבר עם העם, העם מפגין חוסר ביטחון וחשש כלפי המנהיג החדש. מיד אחרי הפרשייה הראשונה מופיע דו-שיח של יהושע עם שניים וחצי השבטים. לקראת סוף הפרשייה אומרים השבטים ליהושע:

ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך רק יהיה ה' אלוקיך עמך
כאשר היה עם משה. כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך
לכל אשר תצונו יומת רק חזק ואמץ.

יהושע א, יז-יח

5. אפשר להבין שגם לפי המקורות שאומרים ש"ניטלה רשות מזה ונתנה לזה" (סוטה יג, ב) יהושע חשב שמשה יעבור איתו ויממש את בקשתו לראות את הארץ. אולם, כשמשה לא נכנס יהושע החל לחשוש מההנהגה. גם על פי הגמרא חשש יהושע מהנבואה כי משה ימות, ולא משום שהוא מכניס את העם. נראה שמה שעורר את חששו של יהושע היה מות משה.

והתרו לו רק חזק ואמץ, רוצה לומר שיתחזק להתנהג ככל דברי התורה. כי אם יצנן לעבור על דבריה לא ישמעו אליו... או ירצה באמרו חזק ואמץ מאוד, שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בחריצות ולא יעזוב הנהגתם, כי העם לא יתכן שיהיו זולת רוצה כמו שהיה משה, ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רוצה.

רלב"ג שם, יה

רק יהיה ה' אלוקיך עמך - כלומר, שתלך בדרך משה שיהיה ה' עמך כאשר היה עם משה.

רד"ק שם, יז

פירושים אלה מראים את חוסר הביטחון שהביעו שניים וחצי השבטים ביהושע. השבטים אמנם מנסים לחזק את יהושע, ולהבהיר לו שהם יתמכו בו אע"פ שהוא אינו משה. יותר מכך, הם מאחלים לו שיזכה לתמיכה אלוקית דומה. לו היה שורר אמון בין העם לבין המנהיג, סביר להניח כי הדיאלוג היה מתנהל בצורה שונה. על פי הפירושים שראינו, נראה כי כאשר השבטים מזכירים את שמו של משה בדבריהם ליהושע, הם מנסים לעגן את הנהגת יהושע בהנהגת משה. זהו ניסיון לראות את שתי ההנהגות כיחידה אחת כדי להתעלם מחילופי ההנהגה. יהושע חש בפער ההנהגה שנוצר וראה צורך לצמצם אותו. הבעיה שעמדה בפניו היא שזו עת הכניסה לארץ וחוסר אמון בין העם למנהיג ייצור כשלים תקשורתיים במקרה הטוב, ואנרכיה ואובדן חיי אדם במקרה הרע. כאן המקום להביא מדרש שדרכו נראה את גישתו של יהושע בנוגע לבעיה הניצבת לפניו ואת הדרך בה בחר להתמודד איתה.

2. התמודדותו של יהושע

בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתך שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בי "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל" (שמות לג)? מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו. אמר לו הקב"ה: לומר לך אי אפשר, לך וטורדן במלחמה, שנאמר "ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' וגו'" (יהושע א).

תמורה טז, א

לעניות דעתי, המדרש מציג פנים חדשים בנוגע ליהושע. יהושע חש את עצמו כבר בתור מנהיג וראה שהוא לא נצרך לְמִשָּׁה, שכן חילופי ההנהגה נעשו וליהושע לא היה צורך בעצותיו האחרונות של משה. כשיהושע מגיב לפנייתו של משה ברוגזה בטענה שמכיוון שהיה משרת משה, הוא מכיר את הידע של רבו כמשה עצמו ממש, אפשר לראות שיהושע כבר לא מתפקד מבחינה רוחנית כנער משה, אלא כדמות עצמאית בעלת מעמד משלה. מדוע העונש על כך היה דווקא השתכחות ההלכות? אפשר לומר שכנגד זה שיהושע התיימר לדעת את כל תורת משה הושב לו כיומרתו. אם כך, מדוע נעשה דבר זה לעיני ישראל, שלפי המדרש עמדו להרוג את יהושע?!

אלא, כפי הנראה, יהושע אכן ידע את תורת משה כמשה עצמו, היה מנהיג צבאי דגול וגם, כפי שאנו רואים, זכה לנבואה. אך כל אלו אינם מספיקים בכדי להיות המנהיג הראוי בעיני עם ישראל. האם בגלל שלוש מאות הלכות עמדו ישראל להרוג את מנהיגם, שלא היה אדם פשוט ואלמוני, אלא נשיא שבט שאת הסמכתו קיבל מִמֶּשֶׁה רבנו? ! כנראה, למרות חוסר ההיגיון שברצון למעשה, עם ישראל התכוון להרוג את יהושע. עם ישראל ראה במשה את המודל היחיד למנהיג. שלוש מאות ההלכות היוו לעם ישראל הוכחה לכך שיהושע לא תואם למודל שהיווה משה רבנו, ולכן לא תאם לדמות המנהיג שאותה העם הכיר. עם ישראל חשש שמה שמתחיל בהבדלי ידע הלכתיים עלול להיגמר בפערי הנהגה רחבים, שכן שלוש מאות ההלכות היוו מבחינת עם ישראל קצה הקרחון של הבדלי האופי בין המנהיגים. לפי היגיון זה, הפיתרון הנכון מבחינת עם ישראל היה להרוג את יהושע. יהושע ראה את הבעיה הזו מתעוררת, ובמקום לנסות לגבש את הנהגתו בכוח ובאיומים - כמו, למשל, רחבעם המלך⁶ - גיבש את הנהגתו בשימוש במעשים שאסוציאטיבית מעוררים דמיון רב למעשי משה, שאותם אמנה להלן.

ד. הדמיון למעשי משה

1. פרשיות המרגלים

כפי שאמרנו, יהושע נקט במכוון במספר מעשים הדומים למעשי משה, כדי לרכוש את אמון העם. פרשיית שליחת המרגלים ששלח יהושע ליריחו, היא דוגמה לכך:

6. שאמר בהמלכתו לעם: "אבי הכבד את עלכם ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים" (מלכים א' יב, יד)

וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר וראיתם את הארץ מה-הוא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם-רב. ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה הוא אם רעה, ומה הערים אשר-הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים. ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין. במדבר יג, יז-כ

כשמשה שלח את המרגלים, אמנם נראה שהוא התכוון לבדוק את המצב הצבאי, אך עיקר מטרתו היה לדעת מה המצב המוראלי של העמים היושבים בכנען, ובאלו ערים הם יושבים⁷. כמו כן, משה ביקש מהם להביא מפרי הארץ כדי להראות את דשנה. אכן, נראה שכל זה נעשה על מנת להעלות את רוח העם.

ויתכן כי משה בעבור שידע כי היא שמנה וטובה כמו שנאמר לו "אל ארץ טובה ורחבה וגו'" (שמות ג, ח), בעבור כן אמר להם שיתנו לב לדעת כן, כדי שיגידו לעם וישמחו ויחליפו כח לעלות שם בשמחה, ולכך אמר להם "והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ" (פס' כ), כדי שיראו בעיניהם בשבח הארץ. ומן הידוע כי אין מצרים רחוק מאד מחברון רק כמהלך שבעת ימים, וארץ כנען מגעת בתחומה קרוב למצרים, ואי אפשר שלא ידעו הדורים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה. אבל כוונתו של משה לדעת את הדרך אשר יעלה בה ואת הערים אשר יכבוש תחלה כאשר פירשתי, ואמנם היו ישראל במצרים עבדים בעבודת פרך לא ידעו ולא יבינו, על כן **רצה משה שיגידו להם כל עניני הארץ לשמחם במעלותיה** כי יודע היה בהם. רמב"ן שם, ב, ד"ה "שלח לך אנשים"

אך אין זו החלטה של משה לבדו, שהרי הפרשייה נפתחת בציווי "שלח-לך אנשים". אמנם ישנה מחלוקת⁸ אם זה ציווי מצד ה' או מתן הסכמה, אך בין כך ובין כך הקב"ה הוא זה שנותן את ההוראה ומתווה את דרך הביצוע. לעומת זאת, אצל יהושע אין אנו מוצאים לא ציווי ולא הסכמה מצד ה'. נראה שיהושע שלח את המרגלים על דעת עצמו.⁹

7. רש"י בד"ה "החזק הוא הרפה" (פס' יח) מדגיש את נקודה זו: "סימן מסר להם, אם בפרזים יושבין, חזקים הם שסומכין על גבורתם, ואם בערים בצורות הם יושבין, חלשים הם".

8. בעניין המחלוקת על ביאור הסתירה בין פרשיית המרגלים במדבר ("שלח לך אנשים" - במדבר יג, ב), לבין הופעתה בדברים ("ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו" - דברים א, כב), עיין ראב"ע, רש"י ורמב"ן על פס' ב.

וישלח יהושע בן נון מן השטים שניים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו
ראו את הארץ ואת יריחו. יהושע ב, א

אולם, לא ברורה מה הייתה מטרתו בכך, שכן אין הכתוב מראה לנו מה אמר יהושע
לשני המרגלים. בכלל, נראה שאין טעם בשליחת המרגלים שהרי בכך תועלת. שליחת
מרגלים היא עניין השייך לאסטרטגיה: וידוא הדרך הנוחה ביותר לכיבוש, כמו בכיבוש
העי¹⁰. בנוסף לכך, ביריחו המרגלים רק דיווחו שהעם היושב בארץ חושש מפני ישראל.
דבר שממילא לא היה בו חידוש גדול, שכן השמועה על הניצחונות שנחלו בני"י במדבר
ודאי הגיעה לארץ כנען, ומכיוון שאין אחד שלא יפחד מעם שניצח מלכים כמו עוג וסיחון
ושכבר כבש חלקים נרחבים מעבר הירדן המזרחי, נראה כי שליחת המרגלים ליריחו
מיותרת.

לכן, נראה שהמטרה לא קשורה לאופי הלחימה, וכך אנו למדים מתיאור הריגול אצל
רחב:

ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם
עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם. כי שמענו את אשר הוביש ה'
את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי
האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם. ונשמע
וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלקיכם הוא
אלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.

יהושע ב, ט-יא

גם מתוכן דברם של המרגלים אל יהושע נראה כי המניע היה אחר:

ויאמרו אל יהושע כי נתן ה' בידנו את כל הארץ וגם נמגו כל ישבי
הארץ מפנינו שם, כד

אכן, נראה שהעלאת בטחוננו העצמי של העם הייתה העילה לשליחת המרגלים, מה
שמזכיר את מעשיו של משה.

9. הרלב"ג על פס' ב שם (ד"ה "וראו") אף תמה על יהושע ששלח את המרגלים בניגוד להבטחת ה' "אל תערץ ואל
תחת".

10. "וישלח יהושע אנשים מיריחו העי... ויאמר להם לאמור עלו ורגלו את העי... וישבו אל יהושע ויאמרו אליו אל יעל
כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי... כי מעט המה" (יהושע ז, ב-ג)

לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא
שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחותם וירחיבו לב ישראל
בבשורות טובות.

רד"ק יהושע ב, א ד"ה "חרש לאמר"

2. פרשיות המעמדות

דמיון נוסף בין מעשי יהושע למעשי משה אנו מוצאים גם בהשוואת פרשיית מעמד הר-
סיני לפרשיית חציית הירדן בכניסה לארץ.

שלושה ימים לפני מעמד הר-סיני ה' מצווה את עם ישראל להתכונן לקראת קבלת
התורה. ההכנה המתבקשת היא הכנה רוחנית, ועל העם להתקדש לפני המעמד ולא לקרב
אל אישה. גם הביטוי "ויכבסו שמלותם", שאמנם נראה כהכנה טכנית, הוא בעל עניין
רוחני¹¹, ולכן מופיע בהקשר ההתקדשות של הפסוק. זוהי הכנה רוחנית לקראת מעמד רוחני
וקדוש.

ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם.
והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר
סיני... וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם ויכבסו שמלתם.
ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה.
שמות יט, י-טו

עניין נוסף בהכנה לקראת המעמד הוא הגבלת העם מהתקרבות להר סיני:

והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל
הנגע בהר מות יומת. לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה אם
בהמה אם איש לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר.
שם, יב-יג

11. "ומה אם במקום שאין טעוין כיבוס בגדים, טעוין טבילה, כאן שהוא טעון כיבוס בגדים, אינו דין שיהא טעון
טבילה, אין כיבוס בגדים בתורה שאינו טעון טבילה" (מכילתא, מס' דחדש יתרו, פרשה ג)

גם אצל יהושע ישנה הכנה לקראת המעמד, וגם שם היא נמשכת שלושה ימים. אולם, כאן ההכנה היא בעיקרה טכנית:

ויצו יהושע את שטרי העם לאמר. עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה לבוא לרשת את הארץ אשר ה' אלוהיכם נתן לכם לרשתה. יהושע א, י-יא

הכינו לכם צידה - כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה. רש"י על פס' יא

ההכנה, כאמור, היא בעיקר טכנית, אך לא רק כזו. יהושע מדגיש בפני העם כי יש צורך בהכנה רוחנית, יש להתקדש לקראת חציית הירדן. אמנם לא מתוארת כאן דרך ההתקדשות, אך ניתן לשער שהיא דומה לזו שהייתה במעמד הר-סיני.

ויאמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות. יהושע ג, ה

ולזה מהראוי להיות אז קדושים וטהורים מטומאה. מצודת דוד, שם

נקודת דמיון נוספת המופיעה אצל יהושע היא הרחקת העם. זוהי לא הגבלתו מהר סיני, אלא הרחקתו מארון ה'. חשוב לציין שגם כאן, כמו בפרשיית שליחת המרגלים ליריחו, לא היה ליהושע ציווי מפורש מאת הקב"ה, בניגוד למשה רבנו, והוא זה שבחר להורות על ההתכוננות הנדרשת.

ויצו את העם לאמר כראותכם את ארון ברית ה' אלקיכם והכהנים הלויים נשאים אתו ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו. אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו למען אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום. יהושע ג, ג-ד

גם בדברים אלה של יהושע אנו רואים כי מינויו של יהושע היה בעל צד רוחני. בדבריו הוא מדגיש שההרחקה היא בשביל לדעת את "הדרך אשר תלכו בה", דרך זו, כמובן, היא

התורה¹². ניתן לומר שזוהי מעין קבלת תורה מחודשת, שיהושע רוצה שהעם יעבור לקראת הכניסה לארץ. שלב חדש בחיי עם ישראל נפתח, והם צריכים להתכונן אליו, דרך התורה. הם צריכים לרכוש מחדש את אמונתם בה' ולהיבנות רוחנית, במיוחד לקראת כיבוש הארץ. כדי לאשש את החוויה הרוחנית ולהטמיע אותה בלב העם, יהושע הסמיך אותה לנס חציית הירדן. כמו, ניתן לומר, מעמד הר סיני שלוה בברקים, רעמים וקול שופר.

ה. השגת היעדים

ההידמות למשה ע"י השימוש באותם המעשים היא זו שתביא את העם להאמין ביהושע. המטרה בשליחת המרגלים, הן אצל משה והן אצל יהושע ביריחו, הייתה לעודד את העם. יהושע רצה להשתמש באותה דרך של משה דווקא לפני הכיבוש הראשון של עם ישראל. דרך זו הבטיחה לו לממש את מטרתו, ולנסוך את אמון העם בו. אמנם, החטא היה חלק בלתי נפרד מפרשיית המרגלים ששלח משה, אך לאחריו העם מביין שטעה ומנסה לתקן את מעשיו דרך האנטייתזה, בניסיון ההעפלה לארץ¹³. כל נשכה שיהושע היה מרגל אצל משה, ורק הוא וכלב בן יפונה, לעומת שאר המרגלים, ראו נכונה את מטרת השליחות ופעלו לפיה. הוא ידע איך מעשה ריגול שנעשה כראוי משפיע לטובה על רוח העם, ואכן הוא זה שמגן על ארץ כנען וקורא, יחד עם כלב, "טובה הארץ מאד מאד". בנוסף לכך, הכתוב מדגיש את האמונה בה' שהתחזקה בו ובכלב כתוצאה מהריגול:

אך בה' אל-תמרדו ואתם אל-תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם, סר
צלם מעליהם וה' איתנו אל תיראם.

במדבר יד, ט

יהושע רצה להשפיע באופן דומה על העם, הן בהגברת חוסנו הלאומי של העם והן בהגדלת תמיכתו של העם בו. הוא ידע שיצליח לעשות זאת ע"י יצירת אירוע דומה לאירוע שהיה אצל משה. אירוע שיהיה משמעותי רוחנית אצל העם. את אותו העיקרון אנהנו מוצאים בדמיון בין מעמד הר סיני לחציית הירדן. שניהם הם מעמדות שהטביעו את חותמם על עם ישראל, ושניהם חזקו את האמון במנהיג, יהושע כמשה. כך מובטח למשה:

12. ביטוי זה מופיע בתנ"ך מספר פעמים ובהן מדובר על התורה. לדוגמה: "והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו" (שמות יח, כ). וכן: "ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם אל הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה" (דברי הימים ב, ו, כז).

13. נכון הדבר שניסיון ההעפלה היה חטא, אך הוא מעיד על חוסן רוחני שפרשיית המרגלים גרמה לו.

ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם
בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם.

שמות יט, ט

וכך באמת היה גם ליהושע:

ביום ההוא גידל ה' את-יהושע בעיני כל-ישראל, ויראו אתו כאשר
יראו את-משה כל-ימי חייו. יהושע ד, יד

הדרך בה בחר יהושע מראה לנו שדווקא הוא המנהיג ההולם לאותו דור. זוהי דרכו של
המצביא האמיתי שיודע למחול על כבודו, ולעשות שימוש במעשיו של משה, אליהם היה
העם מורגל, ולא ברעיונות חדשים שודאי היו לו, אע"פ שראינו אצל יהושע אופי חזק
ותקיף שגרם לו להתפרץ על רבו. הוא ידע לנווט בין נטייתו הטבעית לבין מה שהעם דרש.
מתי לפעול על פי דרכו שלו, ומתי להשתמש בשחזור דרכיו של משה.
כך מסכם הכתוב את פועלו של יהושע, ואת השפעתו הגדולה על העם:

ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים
אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה ה' אשר עשה לישראל.
יהושע כד, לא

רק לאחר מותו של יהושע, ושל כל הדור שהיה תחת הנהגתו, עם ישראל זונח את ה'
ופונה לאלילים:

וימת יהושע בן-נון עבד ה' בן-מאה ועשר שנים. ויקברו אותו בגבול
נחלתו בתמנת-חרס בהר אפרים, מצפון להר-געש. וגם כל-הדור ההוא
נאספו-אל אבותיו, ויקם דור אחר אחריהם אשר לא-ידעו את-ה' וגם
את-המעשה אשר עשה לישראל. ויעשו בני-ישראל את-הרע בעיני ה',
ויעבדו את-הבעלים.

שופטים ב, ח-יא

הגמרא בנדרים מרחיבה את חשיבות הנהגתו של יהושע ומראה לנו שהיא חלק בלתי
נפרד מהתכנון האלוקי. יהושע לא נכנס לתפקיד רק משום שמשה חטא ונענש, אלא הוא
עומד בפני עצמו, ללא כל קשר לחטא משה. דווקא יהושע כמנהיג הוא זה שהיה יכול

להכניסם לארץ כנען ולכבוש אותה. ההשוואה בין ספר יהושע לבין שאר התורה מראה שהכניסה לארץ תחת מנהיגותו היא חלק מהותי בעיצובו של עם ישראל כאומה.

אמר רב אדא ברבי חנינא: אלמלא (לא) חטאו ישראל - לא ניתן להם
אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל
הוא. נדרים כב, ב.

מימרא זו מדגישה לנו את המימד האלוקי והראשוני בבחירת יהושע למנהיג. עצם קישור ספר יהושע לחמשת חומשי התורה מבהיר לנו את ההסתכלות הכוללת והמאחדת שבין תקופת ההנהגה של משה לבין זו של יהושע. מכאן שספר יהושע, צורת ההנהגה של יהושע עצמו והמסרים העולים ממנה הם בעלי חשיבות קיומית לכל דור.

כפי שהראינו, יהושע לא קיבל הוראות מפורשות מהקב"ה להתנהלות הכניסה לארץ, אלא בחר לעשות זאת בדרך המתוארת לעיל. הוא ראה את הצורך, בעיקר לפני כיבוש הארץ, לשנות את אופי ההנהגה ובעקבותיו את אופי העם. דור המדבר נסמך על ניסים שיכלכלו אותו ועל משה שיילחם לו. לעומת זאת, דור הכניסה לארץ היה צריך להיערך לעובדה שבארץ כנען אין ניסים, אלא מאמץ הכיבוש והחיים מוטל כולו על כתפי העם. לכן, יהושע מדמה את מעשיו לאלו של משה, אך בשינוי משמעותי: ללא ציווי ה'. העם מודע לכך שאין פה התערבות אלוקית הנראית לעין, מה שהיה אצל משה, ויהושע פועל על פי דעתו.

"וישבות המן ממחרת", כל זמן שהיה משה קיים, היה המן יורד להם, משמת מה הוא אומר? "וישבות המן ממחרת", ולא שהמן היה תולה בחייו, אלא אף במיתתו, שמן המן שלקטו בשבעה באדר אכלו ל"ט יום עד טז בניסן, והקריבו את העומר בגלגל, שנאמר "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגו'", שאין ת"ל "עד בואם אל ארץ נושבת", מה תלמוד לומר "עד בואם"? מלמד שאילו לא פסק המן, לא רצו לאכול מתבואת הארץ.

ילקוט שמעוני יהושע, רמז טו

עם ישראל צריך להיות מתאים לארץ אליה הוא נכנס, ופירוש הדבר הוא ביטול התלות בניסים, ומתוך כך גם במשה. לכך יועד יהושע מראש, שאמנם פועל בחסדי שמים, אך לא בדרך נסית. עם ישראל צריך לעמוד בפני עצמו, ולכן הוא צריך מנהיג שעומד בזכות עצמו, והוא יהושע.

1. סיכום

במאמר זה נבחן היחס בין שני המנהיגים הראשונים של עם ישראל, משה ויהושע. הבעיה שהועלתה היא היחס של המדרש ליהושע המתאר אותו כמיועד להנהגה עוד לפני חטא משה, לעומת התיאור המופיע בתורה שממנו נראה כי מכורת חטאו של משה מונה יהושע למנהיג.

אך דווקא ע"י פרדוקס זה ניסיתי להראות כי ע"י השוואת ספר יהושע למעשי משה המתוארים בתורה, נוכל לראות שאכן יהושע לא היווה תחליף למשה בגלל חטאו, אלא היה חלק ממהלך יצירת הנהגה ארצית שאינה מסתמכת על נביא כמשה ועל ניסים שנעשו להם דרך קבע במדבר. יהושע נבחר בשל העובדה שלו בלבד היה את האופי לגרום למעבר הזה בצורה הטבעית והפשוטה ביותר, ולגרום לעם לקבל אבטיפוס של הנהגה שתהיה שונה מהנהגת דור המדבר, דור היציאה ממצרים.